

МОВНІ КАРТИНИ СВІТУ

Термін «картина світу» (worldview, Weltbild) в науковий побут був запроваджений В. Герцем на рубежі XIX-XX століть стосовно фізичного світу. В. Герц трактував це поняття як сукупність внутрішніх образів зовнішніх об'єктів, які відображають суттєві властивості об'єктів, включаючи мінімум порожніх, зайвих відносин, хоча повністю уникнути їх не вдається, тому що образи створюються розумом [129, 12].

Сучасні автори картину світу визначають як глобальний образ світу, що лежить в основі світогляду людини, тобто виражає істотні властивості світу в розумінні людини в результаті її духовної та пізнавальної діяльності [129, 21]. З цим цілком можна погодитися. З одним лише уточненням: «світ» слід розуміти не тільки як наочну реальність, або навколишню людину дійсність, а як свідомість-реальність (або «буття-свідомість», за В. Розовим) в гармонійному симбіозі їхньої єдності для людини. Таке розуміння ніяк не узгоджується з укоріненим суто матеріалістичним уявленням про вторинність свідомості. Наприклад, при всій глибокій повазі до імені Г.В. Колшанського ми не можемо прийняти його твердження про те, що картина світу у свідомості людини «є вторинне існування об'єктивного світу, закріплене та реалізоване у своєрідній матеріальній формі. Цією матеріальною формою є мова» [81, 15]. Наше розуміння швидше ближче до М. Хайдеггера, який писав: «Що це таке — картина світу? Очевидно, зображення світу. Але що тут називається світом? Що означає картина? Світ виступає космосом, природою. До світу належить і історія. І все-таки навіть природа, історія та обидві вони разом у їхньому прихильному та агресивному взаємопроникненні не вичерпують світу. Під цим словом мається на увазі і основа світу (курсив наш. - В. М.), незалежно від того, як мислиться її ставлення до світу» [183, 49].

Мовна картина світу - це відбитий засобами мови образ свідомості-реальності, модель інтегрального знання про концептуальну систему уявлень, що репрезентуються мовою. Мовну картину світу прийнято відмежовувати від концептуальної, чи когнітивної, моделі світу, яка є основою мовного втілення, словесної концептуалізації сукупності знань про світ.

Ю.Д. Апресян мовну картину світу називає наївною у тому сенсі, що наукові визначення та мовні тлумачення не завжди збігаються за обсягом і навіть змістом (маються на увазі такі слова, як атом, світло, тепло, енергія, швидкість тощо). Концептуальна картина світу (у цьому випадку деякі вчені вживають словосполучення «модель» [188, 10]) на відміну від мовної постійно змінюється, відображаючи результати пізнавальної та соціальної діяльності. Окремі фрагменти мовної картини світу ще довго зберігають пережиткові, реліктові уявлення про світобудову. Наприклад, древнє уявлення людей про те, що земля плоска, ми відтворюємо в таких виразах, як сонце сходить, заходить, сідає, встає, йде за горизонт і т. п. Поганське табу на ім'я потойбічних сил, що роблять різні дії над людиною і природою, зберігають безособові форми дієслів: знобит, морозить, світає, мрячить тощо.

Для порівняльної лінгвістики принципово важливим є питання концептуалізації світу мовою, зокрема за допомогою слів. Свого часу Р. Ладо, один із основоположників контрастивної лінгвістики, справедливо зауважив: «Існує ілюзія, властива часом навіть освіченим людям, ніби значення однакові у всіх мовах і мови відрізняються лише формою вираження цих значень. По суті, значення, в яких класифікується наш досвід, культурно детерміновані, так що вони істотно варіюються від культури до культури» [90,34-35]. Варіюються не тільки значення, а й склад лексики, а також багато іншого, що з нею пов'язано. Специфіка цього варіювання складає істотну частину специфіки мовних картин світу, які кожна по-своєму верифікують імовірнісні моделі мовного бачення єдиного світу, включаючи сферу загального людського розуму.

2.3.1. Мовна відносність та її принципи

Специфіка мовної концептуалізації світу свідомості-реальності найнаочніше виявляє себе в тому, що називають особливостями в мовному членуванні дійсності, що, у свою чергу, пояснюється етнонаціональними відмінностями когнітивних світосприйняттів. Відмінність у мовному членуванні світу — це відмінності головним чином семантичного характеру. І саме вони залучили багатьох дослідників, починаючи з В. фон Гумбольдта, котрий побудував на цьому свою концепцію філософії мови. Його концепція, як відомо, мала багатьох послідовників і продовжувачів, котрі займалися утвердженням переважно ідеї про вплив мови на мислення та світогляд людей. Найбільші мовознавці та психологи з різним ступенем впевненості були прихильниками цієї ідеї. Найяскравішими її прихильниками у ХІХ столітті були В.Д. Вітні, який прямо зазначав, що «кожна мова має... властиву тільки їй систему вуст. розбіжностей, свої способи формування думки, відповідно до яких перетворюються зміст і результати розумової діяльності людини ... весь запас його вражень, у тому числі індивідуально набутих, його досвід і знання світу» [231, 21-22], і Г. Штейн- таль, що ставив розвиток мислення у пряму залежність від розвитку соціального середовища, частиною якого є мова.

Пік розвитку цієї ідеї - це, звичайно ж, діяльність американської школи етнолінгвістики, представлені роботами Ф. Боаса, Е. Сепіра та Б. Уорфа. Ф. Боас, зокрема, зазначав, що «мови розрізняються як по характеру складових їх фонетичних елементів і з звуковим групам, але й у групам ідей, які виражаються у фіксованих фонетичних групах» [206, 24] і що «особливості мови очевидно відображаються у поглядах і звичаях народів» [206, 73]. Ці думки з найбільшою виразністю були розвинені у відомій гіпотезі лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа, яка мала значний резонанс у всьому світі, а в нас, тоді в радянському мовознавстві, була повністю розгромлена. Критикувалася ця теорія і багатьма зарубіжними вченими; більше претензій, ніж захоплення, продовжує викликати вона і у сучасних фахівців.

Не намагатимемося реабілітувати цю гіпотезу і сперечатися з її критиками. По-перше, тому, що вона цього не потребує, бо багато її положень

самоочевидні, а по-друге, тому, що в чомусь мають рацію і противники гіпотези Сепіра-Уорфа, яка нагадує проблему софістського стибу. Зазначимо лише, що ця гіпотеза, хоч і відображає відому крайність у дихотомії мови та мислення (втім, будь-яка наукова концепція — це завжди певна крайність чогось, яку потім згладжує час чи нова крайність), була щирою спробою розібратися в причинах мовної та етнічного розмаїття на новому витку лінгвістичних та інших наукових знань про світ. Не виключено, що це була спроба провести аналогію між відкритим на той час принципом відносності у фізичній теорії А. Епштейна і законами, що керують формуванням картини світу у свідомості людей під впливом мови. І, можливо, найцінніше в цій гіпотезі і полягає в тому, що її автори зуміли вловити цю аналогію і виявити в ній невиразні прояви загального закону симетрії, що пронизує все наукове пізнання і весь фізичний і духовний світ, в якому живе людина. Найближче до цього підійшов, безсумнівно, Б. Уорф, який прямо стверджував: «Ми стикаємося, таким чином, з новим принципом відносності, який свідчить, що подібні фізичні явища дозволяють створити подібну картину всесвіту лише за подібності чи з крайньої. мері при співвідносності мовних систем» [176, 175], що, іншими словами, може означати: наші знання про картину світу формуються щодо нашої мовної картини світу. І якщо в цьому формулюванні зняти абсолютизацію, додавши одне лише слово «також», то все стане на свої місця: наші знання про картину світу формуються також і щодо нашої мовної картини світу. Додане також охоплює тут всі когнітивні процеси людської свідомості, включаючи як індивідуальні особливості пізнання дійсності, так і загальні закономірності, орієнтовані на пізнання ноосфери вербальними та невербальними способами розумової діяльності людей.

Як матеріал дослідження Б.Л. Уорф взяв частини мови і такі мовні категорії, як час, число, кількість та ін. у тубільних мовах, зокрема в мові індіанців племені хопі, порівнюючи їх із середнім європейським стандартом (Standard Average European). Дійсно, в європейських мовах є слова, що позначають різні відрізки часу: літо, зима, ранок, полудень і т. д. Це, як правило, істотні. У мові хопі всі темпоральні слова не є іменниками, а близькі до наших прислівників. Немає в мові хопі та гіпероніма час, який об'єктивує абстрактний концепт. Інакше влаштована там і дієслівна система часів. Особливу роль у хопі грає тривалість події. Розвиток події зумовлений і підготовлений його ранніми стадіями, які невід'ємні і не можуть бути об'єктивовані. Це позначається на нормах поведінки індіанців-хопі. `р align="justify">` Особливу роль грає підготовка до події. Будь-яка подія складається з його оголошення, зовнішньої та внутрішньої підготовки, прихованої участі та наполегливого проведення його в життя. У суспільстві існує навіть посада Головного глашатая події і т. д., і т. п. [176, 135-168].

Абстрагуючись від світоглядної спрямованості досліджень Б.Л. Уорфа в плані затвердження принципу лінгвістичної відносності, не можна не побачити неперехідної цінності його робіт для вивчення зникаючих мовних культур, в яких виявляються несподівані і дивовижні для нас явища. «У творах

Уорфа, — зазначає з цього приводу Дж. Макнамара, — є щось від радості садівника з приводу краси та різноманітності природи, від захоплення людським розумом, який відмовляється від єдиного системи вираження і породжує дивовижна безліч мовних форм»[222, 45].

Найбільш видатним продовжувачем ідей Сепіра-Уорфа був німецький вчений Лео Вайсгербер, висловлювання якого критикувалися, можливо, з ще більшим шаленством, ніж його американських попередників. Такий був час. Не ставлячи собі завдання аналізу концепції Вайсгербера, що написано досить, скажімо лише, що вона чітко висловлює неогумбольдтианську позицію і побудована ідеї мовного пізнання світу (*Sprachliche Erschießung der Welt*). Все дійсне буття визначається мовним буттям і стає духовним світом людини. Мова має вирішальне значення на формування духу народу, утворюючи «проміжний світ» між свідомістю і дійсністю тощо. Підсумовуючи сказане про гіпотезу Сепіра-Уорфа, пошлемося на твердження Дж. Лакоффа: «Подобається це комусь чи ні Але альтернативні концептуальні системи існують і, ймовірно, не зникнуть у майбутньому, оскільки вони виникають внаслідок фундаментальної людської здатності концептуалізувати досвід»[219, 336]. Лакофф вважає існування таких систем так само важливою і необхідною умовою збереження роду людського, яким є збереження різних наборів генів в людському роді [219, 337].

З погляду етнології, лінгвокультурології та інших суміжних областей найцікавішим є встановлення причин розбіжностей у мовних картинах світу. Це непросте питання. По-перше, тому, що його рішення — це вихід далеко за межі лінгвістики та одночасне поглиблення в таємниці пізнання світу іншими народами, що в принципі незбагнено: нам непідвладно остаточно розібратися зі своїм власним світосприйняттям. По-друге, справжня причина мовних відмінностей навіть на одному лексичному рівні — це комплекс різних причин, де тільки одна-дві є видимими, а тому — основними.

Тим не менш, при першому наближенні виділяються наступні три найголовніші фактори мовних відмінностей, які, по суті, і становлять людське буття: природа, культура, пізнання.

Природа. Це насамперед зовнішні умови життя людей, включаючи кліматичні, географічні особливості, флору, фауну тощо, які по-різному відображені в мовах. Хрестоматійними є приклади безлічі найменувань снігу в ескімоській, піску, верблюда - в арабській мовах, рису - в східних китайській, японській, гара (Бірма) та інших мовах. Е. Сепір, описуючи мову індіанців-нут-ка, звернув увагу докладні таксономії морських тварин. При цьому словник відображає не фауну саму по собі, а скоріше зацікавленість людей у властивостях доквілля [188, 15]. «Якби нутка добували собі їжу, полюючи на суші або розводячи овочі, то, без сумніву, їхній ело- вар не був би настільки насичений морськими термінами, незважаючи на їхнє життя поблизу моря» [148, 272].

Перефразовуючи відомий афоризм А. Франса «Мова - це Всесвіт, розташований в алфавітному порядку», можна сказати, що мова кожного народу - це його власна все-ленна, межі якої визначені також і межами природи, в якій живе людина. Тому людина дає назви тим риbam, птахам, тваринам, місцевостям і територіям, квітам, деревам, іншим рослинам, які йому відомі, стану клімату, який він відчуває, тим зіркам на небі, які він бачить.

Природні умови диктують мовної свідомості людей особливості сприйняття навіть таких, начебто, універсальних явищ, яким є сприйняття кольору. Х. Конклін показав, що в мові хануноо (Філіппіни) чотири головні кольори пов'язані не тільки з освітленістю, темрявою, що цілком зрозуміло (світлий — темний, білий — чорний), але також із «вологістю» і «сухістю». Зокрема, «вологі» кольори тут співвідносяться з типовим видом свіжих, молодих («вологих», «соковитих») рослин світло-зеленого кольору, наприклад, свіжозрізаного бамбука [91,456]. Продовжуючи тему особливостей цветообозначення, якій у науці традиційно приділяється багато уваги (це роботи самого Б. Уорфа, П. Кея, пізніше — дослідження О. Вежбицької та багато інших.), відзначимо лише, що позначення різновидів кольору дуже часто мотивується семантичними ознаками —ми безпосереднього зорового сприйняття предметів оркужающей природи. З тим чи іншим кольором асоціюється конкретний природний об'єкт; пор. підлога. *niebieski* 'блакитний' і *русявий*. *небесний* ('небо'), *рус.рожевий* ('троянда'), *англ. orange* 'помаранчевий' ('апельсин'), *русявий. фіолетовий*, *англ. violet*, *ісп. violeto* 'фіолетовий' ('фіалка'), *рус вишневий* ('вишня'), *са-латовий* ('салат'), *трав'янистий* ('трава') і т. п. Не торкаючись питання відмінностей кольорової гама в різних мовах —тах зазначених авторів про це говориться), звернемо увагу на те, що в різних мовних культурах закріплені власні асоціації, пов'язані з колірними позначеннями, які в чомусь збігаються, а в чомусь і відрізняються один від друга. Наприклад, за даними деяких дослідників, позначення жовтого кольору у росіян асоціюється з кульбабою, в українців — з соняшником, у французів - із золотом і яєчним жовтком, у англійців, казахів і киргизів - з маслом, у узбеків - з просом і т. д. [68,41].

Природа, в якій живе людина, спочатку і цілком природно формує його світ асоціативних уявлень, що відображається в мові метафоричними переносами значень, специфічними порівняннями, конотаціями і т. д. Так, для більшості європейців баран пов'язується з ознаками тупості і впертості, що відображено в мовах, а ось для китайців це спосіб вираження щастя, багатства, асоціація з доброю людиною. Приклади такого типу утворюють неоціненну скарбницю національних мов, на чому ми ще окремо зупинимося.

Культура. Не вдаючись у існуючі підходи у визначенні цього поняття (див. про це, наприклад, в: [103, 12-18]), пропонуємо тлумачити його в широкому сенсі, як свого роду антонім поняття «природа». Культура — це те, що людина не отримала від світу природи, а привнесла, зробила, створила

сама. Відповідно до існуючих класифікацій тут можна виділити багато рубрик, які відображають результати матеріальної та духовної діяльності, а також соціально-історичні, естетичні, моральні та інші норми та цінності, які відрізняють різні соціальні спільноти та покоління і, звичайно ж, втілюються у відмінностях їх концептуальних і мовних поглядів на світі і себе.

Спектр таких відмінностей надзвичайно великий і різноманітний, оскільки будь-яка - значна і не дуже - особливість культурної сфери так чи інакше фіксується мовою і може залишатися непоміченою до моменту порівняння з іншими мовами. Так, звична нам диференціація дієслів 'їхати' і 'йти' за способом пересування відсутня у романських мовами. Немає її й у англійському, де ці дві дії також передаються одним дієсловом *to go* як людини, так наземного транспорту. У російській, щоправда, теж є певні обмеження щодо того, що поїзд, наприклад, іде, а машина може їхати. Але це вже стилістичні норми. Поява колісного транспорту відбилосся у розмежуванні таких дієслів, як нести та везти. Англ. *carry* однаково може означати дві ці дії, а дієслова *to drive*, *to transport* з'явилися пізніше. Цілком відсутнє дієслово *везти* і в деяких африканських мовах, зате там лексично тонко розмежовуються відтінки дії нести в залежності від способу: на плечі, на голові, на спині, в руках і т.д.

Когнітивні репрезентації, тобто своєрідні кванти одержуваної внаслідок досвіду інформації, утворюють залежні від культури когнітивні моделі. Оскільки фоном для кожної когнітивної моделі служить культура народу у певній позамовній сфері, такі когнітивні моделі називають ще культурними моделями [229, 50; 188, 16] Так, культурна модель такого поширеного артефакту, яким є стіл, у різних народів буде відрізнятися, навіть якщо йдеться тільки про обідній стіл. Європейський і японський столи розрізняються по висоті настільки, що розташуватися за японським столом можна тільки сидячи на підлозі. Сучасний китайський обідній стіл повинен бути круглим, з верхом, що крутиться, для зручності «причастя» до різноманітних страв. А в традиційній мусульманській культурі стіл відсутній взагалі.

Навіть серед європейців немає однаковості в культурі споживання їжі. Англ. *breakfast* у значенні “перший сніданок” співвідноситься з руський. сніданок, фр. *petit dejeuner* і т. д., але ці сніданки ні за часом їх прийняття, ні за складом не збігаються, тобто мають різні культурні моделі. Типовий російський сніданок може обмежитися ячнею, чаєм чи кавою, бутербродом; французи зазвичай п'ють великий келих кави і *croissant*, а типовий англійський сніданок набагато рясніший і може включати вівсянку, молоко, апельсиновий сік, тости, хліб з олією, бекон з яйцем і сиром тощо. Те ж саме можна продовжувати про ланчі, обід, полуденки, вечері.

Особливості національного етикету у різних життєвих ситуаціях відбиваються у прагмемах (термін В.Г. Гака, див.: [52, 570]), які є мовними виразниками певних форм поведінки. Наприклад, сучасні американці для побажання приємного апетиту використовують французький варіант цієї

прагмеми: *Von appetite**. У Франції немає звичаю дякувати господині після їжі, як у росіян, наприклад (відповідь - На здоров'я). Але правила французької ввічливості вимагають, щоб гість, покуштувавши страву, сказав *C'est très bon!* (Це дуже смачно).

При чханні росіяни, українці та ін кажуть: Будьте здоров'ям. Англійці благословляють – *Bless you!* Французи бажають виконання бажань: *A vos souhaits* (На виконання ваших бажань). За старих часів у Франції бажали людині здоров'я і після ригання, що відображено в п'єсі Мольєра «Тартюф», але отримало у нас неправильне тлумачення. Служниця Доріна говорить про свого господаря Оргона, який боготварив Тартюфа: «Тартюф ригне, а він: «На здоров'я, любий брате!» [51, 24].

Різнокультурні прагмеми іноді не так просто засвоюються. Якось у Китаї, вийшовши з ресторанчика, ми зустріли кит університетських колег, які поцікавилися, чи сподобався нам обід. «Так, все було смачно, спасибі», — відповіли ми і почули несподіване для себе: «Нема за що!» З іншого боку, китайських студентів-русистів шокували звичні для нас фрази мовного етикету під час зустрічі гостя на порозі будинку: «Проходьте, роздягайтесь».

У рамках культурно-етичних моделей своїх мов виявляється значна група слів-звернень, які викликають особливі труднощі при перекладі. Наприклад, важко уявити, як по-англійськи будуть звучати наші звернення на кшталт: дівчина, жінка, громадянин, земляк, тезка та ін. Тому звернення, як правило, калькуються і не залишають меж своїх мовних культур: мсьє, мадам, мадмуазель (з фр.); гер, фрау, фрейлін (з нім.); містер, місіс, міс (з англ.); синьйор, синьйора, синьйорина (з іт.) тощо.

Ніколи до кінця зрозумілим не стане, наприклад, для англомовних російське *приятель*, яке разом з *друг*, товариш по-англійськи передається одним гіперонімом *friend*. Рос. один навіть на відміну від укр. *приятель* та польськ. *przyjaciel* {'друг', 'приятель'}) має свій, ледве вловимий національно-семантичний відтінок, який реалізується тільки в певних дискурсах, ситуаціях, учасниками яких є не старі друзі (*oldfriends*), не друзі (*friends*), не хлопці, братики, кореша і т. п. (*fellows*), а саме приятелі: Нещодавно посиділи з приятелем, випили пива, трохи побалакали про життя, про те, про це. На семантичній отнесенності *друг/приятель* будується стилістика оповідання А.П. Чехова «Товстий і тонкий», який починається так: «На вокзалі Миколаївської залізниці зустрілися два приятелі: один товстий інший тонкий». Тонкий спочатку, не знаючи, якого високого чину дослужився його колишній шкільний товариш, звертається до нього зі словами: «Миша! Друг дитинства! Милый мій!"; пізніше, зрозумівши, що його «друг» — таємний радник, «тонкий раптом зблід, скам'янів...» і сказав: «Я, ваше превосходительство... Дуже приємно! Друг, можна сказати, дитинства і вийшли в такі вельможі! Хі-хі-с» [138, 59-61].

Окрема і велика тема - мовні відмінності, обумовлені національними обрядами, звичаями, ритуалами, фольклорно-міфологічними уявленнями, символікою, чому останнім часом присвячується багато спеціальних робіт. Тут предметом вивчення стають слова, співвіднесені як з реальними предметами, які пов'язані з національно значущими концептами (калина для українців, берези для росіян, сакура для японців тощо), так і з неіснуючими, вигаданими предметами (Санта Клаус: Дід Мороз, Баба Яга, русалки, дракони, сфінкси, хатинка на курячих ніжках тощо).

Культурні моделі національних соціумів, концептуалізовані в певних найменуваннях, поширюються по світу і стають відомі навіть тим, хто безпосередньо не знайомий з культурою того чи іншого народу. Наприклад, усі знають, що борщ, вареники — це українські слова, які називають типові українські страви, борщ, пельмені — «атрибути» росіян, лазні — болгар, спагетти — італійців, шурпа, плов — народів Середньої Азії тощо. Але посправжньому дізнатися справжній смак цих страв, а значить — осмислити зміст їх назв, мова, звичайно ж, не в змозі. Їх треба спробувати.

Те саме відноситься і до інших чужоземних культурних концептів, з якими ми ідентифікуємо конкретні національні культури, але в точності не уявляємо, що це таке. Про це добре написав Всеволод Овчинников у розділі «Гейша в кімоно» у своїй книзі «Гілка сакури», до якої ми вже зверталися: «Японські слова «кімоно» та «гейша» відомі кожному; з ними пов'язані стереотипні уявлення іноземного обивателя про екзотику Країни східного сонця. Пояснювати значення першого з них немає потреби. А ось щодо другого існує чимало помилок. У буквальному перекладі слово «гейша» означає «людина мистецтва». Гейша - це майстерниця; майстерниця розважати чоловік-чин, причому не тільки вмінням співати та танцювати, а й своєю освіченістю. Наслідуючи девіз «усьому своє місце», японці з незапам'ятних часів звикли ділити жінок на три категорії: для домашнього вогнища, для продовження роду - дружина; для душі - гейша з її освіченістю; і нарешті, для плоті — ойран, роль яких після заборони відкритої проституції взяли він дівчата з барів і кабаре.

Вечір, проведений із гейшами, — це, звичайно, пам'ятна подія, хоча, як правило, залишає іноземців дещо розчарованими... Вечір із гейшами, — любив повторювати знайомий журналіст-італієць, — це не більше як церковний вечір. Усе, що ви побачите, можна було б назвати «стриптизом навпаки»...[120, 57—58].

Особливостями культури та соціальної диференціації пояснюються гендерні відмінності, які на міжмовному рівні також становлять цікавий предмет розгляду. Такі відмінності можуть безпосередньо вказувати на соціальну нерівність чоловіків і жінок, і це відноситься не тільки до мов мусульманських країн, що цілком зрозуміло. Наприклад, у грецькому знаходимо: *androgait is, tidis* - 'чоловіча половина будинку, переважно чоловіча їдальня'. Більш тонко чільне становище чоловіків у суспільстві виявляється у

відлуннях колишнього розвитку семантики концепту “людина”, зокрема у європейських мовах. Так, у французькому слово *homme* називає і людину взагалі, і чоловіка протилежно жінці (*femme*). У свою чергу, *femme* називає жінку та дружину, на відміну від незаміжньої жінки. Схожа ситуація в англійській, де *man* може називати і людину взагалі, і людський рід, і знову ж таки — чоловіка як головного для європейців представника цього роду. Саме за себе каже походження укр. чоловіс (чоловік, а також чоловік), яке з цією семантикою є єдиним з усіх слов'янських однокорінних паралелей. «Мовна дискримінація» жінок відбито у відсутності форм жіночого роду у слів, які називають деякі професії та рід діяльності в російській літературній та інших слов'янських мовах. Порівн. рус.: директор, токар, майстер, проповідник, депутат, інспектор та під.

Відмінності релігійних вірувань також виражені в специфічних для різних народів концептах та їх мовних позначеннях. Своя диференціація існує й у межах однієї релігії, що виявляється у розбіжностях, наприклад, біблійних стійких висловлюваннях з їхньої мотивації. Так, вечеря Христа з учнями в російському перекладі Біблії названа Таємною вечерею, в англійській та іспанській - "останньою вечерею" {*The last supper*; *La ultima cena*). Блудний син, молодший син, який промотав весь стан і повернувся до батька (з притчі Луки), французькою - це *le fils prodigue* ('син-марнотратник'), а німецькою - *Der verlorene Sohn* ('втрачений для батька син') [52, 740-741].

Пізніші концепти сформулювалися внаслідок соціально-історичних та політико-ідеологічних процесів у різних соціумах. До них відносяться, наприклад, так звані радизми, які ще недавно входили в активний лексикон російської та інших мов: комсомолец, піонер, жовтень, братня допомога, підступи ворогів і т. п.

Названі, безумовно, далеко ще не всі причини мовних відмінностей, зумовлені багатоплановою диференціацією культур народів. А багато розбіжностей між мовами лише дуже умовно можна віднести до культурних. До них відносяться, наприклад, американізми *efficiency* та *studio* для позначення однокімнатної квартири, де перша назва вказує на невелике порівняно зі *studio* житло. Але наявність подібних особливостей не тільки відрізняє одну мову від іншої, а й є частиною мовного та концептуального світу їх носіїв. Як писав Леві Строй, «ми ще недостатньо усвідомлюємо те, що мова і культура є двома паралельними різновидами більш фундаментальної діяльності. Я маю на увазі гостя, який є тут, з нами, хоча ніхто не подумав запросити його на наші дебати: це — людський дух» (Цит. по: [140, 56]).

Пізнання. Раціональні, чуттєві та духовні шляхи світосприйняття відрізняють кожну людину, а на рівні соціумів — національні чи інші спільноти людей. І якщо логічні закони, закони мисленнєвої діяльності в принципі є спільними для всіх, то гносеологічні способи усвідомлення світу неоднакові для різних людей та народів. Про це свідчать відмінності

результатів пізнавальної діяльності, які, у свою чергу, знаходять вираження у специфіці мовних уявлень та особливостях мовної свідомості різних народів.

Б. Паскаль, беручи кліща як «однієї з найдрібніших серед видимих людей істот», показує найскладнішу будову його організму, незважаючи на крихітний розмір, і виділяє в цьому організмі все більш і більш дрібні частини аж до «крапель соків», «бульбашок ока» і атомів і, нарешті, пропонує: «Нехай людина уявить незліченні Всесвіти в цьому атомі, і у кожній — своє небесне склепіння, і свої планети, і своя Земля, і ті ж співвідношення, що в видимому світі, і на цій Землі - свої тварини і, нарешті, свої кліщі, які знову-таки можна ділити, не знаючи відпочинку і терміну, поки не запаморочиться голова від другого дива, настільки ж разючого у своїй дрібниці, як перше у своїй величезності ...» [124, 122]. У цій поезії пізнання видатного французького фізика, математика та філософа XVII століття не тільки ідея загальної ізоморфності світоустрою, а й твердження про різні ступені глибини пізнання, що а ргіогі закладено у гносеології.

Різний ступінь глибини пізнання виявляє себе у неоднаковості так званого мовного членування світу, що аж ніяк не є показником неоднакових розумових здібностей народів, а також досконалості чи недосконалості їхніх мов. Кожен пізнає те, що йому потрібне і до тієї глибини, яка йому необхідна. Те саме повною мірою відноситься і до мовного членування світу. Тому навіть загальноприйняті наукові істини мають різні мовні репрезентації. Так, в англійському варіанті теореми Піфагора катети прямокутного трикутника називаються просто 'двома іншими сторонами', і формулювання теореми представлена так: «У прямокутному трикутнику квадрат потенузи дорівнює сумі квадратів інших сторін». Щоправда, у деяких підручниках для позначення однієї з цих 'інших сторін' використовується слово *leg* 'сторона (трикутника)', буквально 'нога' [182, 60]. Німецький варіант теореми збігається з російською, де бічні сторони прямого кута мають спеціальну назву: *Katheten* катете.

Розбіжність гносеологічних позицій відбивається і в різних способах такого універсального за своєю природою розумової дії, яким є рахунок предметів. Звідси — наявність у різних мовах двоїстого, потрійного або навіть п'ятирічного (як у грецькому) числа, а також різні варіанти їх вираження, наприклад, редуплікацією, як у малайській (*orang* 'людина' — *orang-orang* 'люди', *kuda* 'кінь' - *kuda-kuda* 'коні') та низці інших мов. В окремих мовах через низький рівень математики взагалі відсутні елементарні числівники, як наприклад, у племені бороро, де чисел понад 2 немає.

У багатьох мовах виявляється прямий зв'язок чисельних зі словом предметного значення. Наприклад, чисельні першого десятка зазвичай сходять до назв пальців, тому що в період свого дитинства людство, як і сучасні маленькі діти, вчилася рахувати на пальцях. Примітно, що у знаменитій «Арифметиці» Магніцького числівники першого десятка називалися пальцями. Одне з новогвінейських племен вважає так: таран-геца "мізинець

лівої руки" - 1, мета кіна "наступний палець" - 2, гуігімета "середній палець" - 3, тонеа "вказівний палець" - 4, манда "великий палець" - 5, габен 'зап'ястя' - 6, транк гине 'лікоть' - 7, подін 'плечо' - 8, нгама 'ліва сторона грудей' - 9, дала 'права сторона грудей' - 10 [94, 127].

З когнітивної точки зору пізнання дійсно визначається різним ступенем охоплення та концептуалізації мовою свідомості-реальності «вшир» (за екстенсивністю) та «вглиб» (за інтенсивністю пізнання). Якщо ми не знайомі з різновидами, наприклад жаб, то не зможемо їх ідентифікувати, в тому числі і за допомогою назв, як це робить фахівець. Тенденція до спеціалізації назв предметного світу веде до поглиблення таксономії, розширення гіпонімії. Інша сторона, узагальнення, генералізація знань про світ, виявляється у появі гіперонімів, які служать родовими назвами. Узагальнені найменування, необхідних мислення цивілізованого людини, зазвичай, рідко зустрічаються у мовах народів, які стоять нижчою щаблі соціального розвитку. Так, у мові індіанців бакаїрі (Бразилія) немає загальної назви папуги, що пояснюється не тільки тим, що вони не знають, що всі папуги є різновидами одного птаха, як це зазвичай трактується, але мабуть, головним чином тим, що цим народам просто не потрібно це значення, як непотрібним для нас є знання про існуючі різновиди тих самих папуг. І тоді питання про те, хто більше знає про світ, у даному випадку природи, — примітивні чи цивілізовані народи, — проблематичне. «Примітивні» народи, на відміну від «культурних», не вважають суттєвим спільне між явищами одного порядку, і в цьому сенсі «цивілізація, — на думку О. Есперсена, — означає... збільшення числа спеціальних слів» [215, 45]. О. Есперсен та інші дослідники відзначають брак гіперонімів у так званих примітивних мовах. Так, у аборигенів Тасманії відсутня загальна назва дерева, в зулуській мові можна сказати 'червона корова' або 'біла корова', проте не можна сказати просто 'корова', в мансійській мові немає спеціальних слів для вираження таких концептів, як птах, звір, комаха. Всі вони передаються одним словом уї 'щось живе', 'живність', наприклад, салі-уї 'вовк', мань-уї 'мошکار' і т. д. Те саме може поширяться і на дієслівну лексику. У могокан поняття різати віддається різними способами залежно від ситуації та способу різання. Втім, подібні факти є і в інших «непримітивних» мовах. Порівн.: русявий. різати і різати ('хліб великими шматками' або 'матерію'), рубати ('ліс') і колоти ('дрова') або диференціацію англійських дієслів зі значенням 'рубати' - chop ('дрова'), fell ('дерева'; порівн. русявий. 'валити ліс'), mince ('м'ясо'). Ще раз підкреслимо, що подібні факти зовсім не свідчать про те, що різні культури не в змозі насправді розрізняти ті чи інші дії, предмети тощо. Ще Н.Г. Чернишевський жартував з цього приводу: якщо англійці мають лише одне слово cook, то це не означає, що вони не відрізняють кухаря від куховарки.

Співвідношення гіперо- та гіпонімії, абстрактних та конкретних найменувань, відображає глибинні діалектичні процеси освоєння та усвідомлення світу людиною. З поглибленням досвіду відбувається підведення його під раціональніші категорії, укрупнення видових уявлень.

Наприклад, явно архаїчною виглядає парадигма вираження поняття «великий» у мовах Хауса (Судан), яка включає 300 слів, розподілених по 9 розрядах залежно від типу референта: загальне позначення, окремі позначення для одухотворених предметів, для круглих предметів в, для шматків і шматочків, великих просторів, для свійських тварин і навіть молодих жінок [188, 19—20]. Разом з тим, людський досвід постійно розширює межі пізнання, наповнюючи його безперервним зростанням конкретних предметів і явищ, що тягне за собою постійне розширення конкретної лексики для позначення відкритих видів флори і фауни, винайдених предметів техніки, придуманих моделей одягу, кулінарних страв тощо, і т.п.

Ще одним найважливішим показником впливу гносеології на мовні відмінності є те, що Гумбольдт назвав «різними способами бачення предметів». Вже у середині ХХ століття інший видатний мовознавець і філософ Л. Віт-генштейн, порівнюючи способи сприйняття чуттєвого досвіду, писав: «Звичайно, існують ті чи інші способи видіння, існують і випадки, коли той, хто бачить зразок так, як правило, і застосовує його таким чином, а той, хто бачить його інакше, і поводить з ним по-іншому. Наприклад, той, хто бачить у схематичному зображенні куба плоску фігуру, що складається з квадрата і двох ромбів, мабуть, виконає команду «принеси мені такий же!» інакше, ніж той, хто сприймає це зображення об'ємно» [38, 114]. Найбільш яскраво зазначена особливість сприйняття проявляється, звичайно ж, у специфіці мотивації, внутрішній формі найменувань. Відмінність ознак мотивації досить прозоро показують такі, наприклад, російські та українські лексичні паралелі, як рос. рушник, укр. рушник, англ. towel; русявий. ласун, укр. ласун, серб, сладокус, англ. swittoush та під.

Мотивація найменування - це не що інше як закодована в слові семантична асоціація, що «впав у вічі ознака» (Л. Фейєрбах), який був покладений в основу найменування представником того чи іншого мовного колективу. Так, русявий. вікно (пор. також пол., словац., чеш. okno) етимологічно пов'язане зі словом око око; цей предмет у сербській мові називається прозор, яке мотивовано поняттям 'зір', 'дивитися' ('смотреть1); іспанська назва вікна ventana походить від лат. ventus 'вітер', в англ. window також є ознака 'вітер' ('wind')» тощо. Внутрішня форма як показник національної специфіки світосприйняття є самостійним параметром зіставної лексикології, якому відведено окреме місце у цій книзі.

Гносеологічні, культурологічні та інші особливості мовної концептуалізації найтіснішим чином пов'язані між собою, які розмежування завжди є умовним і приблизним. Це відноситься як до відмінностей способів номінації (порівн. 'карликовий зростання' від грец. nanos 'карлик*'), так і до специфіки мовного членування світу, яке в окремих випадках може навіть спотворювати онтологічну реальність, що також має свої пояснення. Jarzyna' включають моркву 'marchiew', капуста 'kapusta салат 'sałata ' горох 'groch ' та інші культури, але не включається картопля 'ziemniaki Причина в тому, що

категорія овочів в європейських мовах встановилася задовго до появи картоплі в Європі, що й зберігає, зокрема, польське реліктове уявлення, зрозуміло, лише мовному, а чи не логічному рівні.

Подібні факти якоюсь мірою підтверджують наступний висновок Е. Косеріу, який, однак, не можна прийняти беззастережно: «Мовний зміст є таким, який він є, не тому, що речі заздалегідь дані такими, (речі, дійсно, не дано заздалегідь такими: вони пізнаються.— В. М.), а навпаки: речі для нас є тими чи іншими, оскільки вони пов'язані з тим чи іншим мовним змістом і спочатку поділяються так, як це диктує мову» [84, 81]. Порівн. твердження Л. Вітгенштейна: «Кордони моєї мови означають межі мого світу» [38, 56], яке перегукується з відомим Гумбольдтовським «мова народу окреслює коло ...» і т. д. Ці висловлювання не можна приймати буквально, а тільки як метафоричні постулати, в яких закладена ідея різноманітності мовних культур. Слід завжди пам'ятати про неприпустимість протиставлення мовного змісту розумовому, у чому вина, звичайно ж, не В. Гумбольдта, а скоріше інтерпретаторів його спадщини.

Мовна семантика - це невід'ємна і основна частина людської свідомості, найважливіший засіб її формування та буття. Мова живе у свідомості, а свідомість головним чином у мові. Це діалектично єдина сутність, яку абсолютно точно помітили К. Маркс і Ф. Енгельс у своїх класичних за віртуозністю формулюваннях: «Мова є практична... дійсна свідомість» [102,29]; і в іншому місці по відношенню до мови і мислення (розмежування мислення і свідомості в даному випадку представляється неприпустимим): «...ні думки, ні мова не утворюють самі по собі особливого царства... вони - тільки прояви дійсного життя» [102, 449]. З останньої фрази зазвичай робиться ще один висновок: про вторинність свідомості по відношенню до буття, що логічно узгоджується з матеріалістичною концепцією і, очевидно, збігається з поглядами самих авторів цього положення. Проте, не критикуючи саму формулювання цієї думки — вона в нас не викликає жодного сумніву, — спробуємо інтерпретувати її дещо по-іншому, в руслі нашого уявлення про взаємини мови і свідомості. Те, що думка і мова — це «прояви дійсного життя», зовсім не означає, що це суть похідні цього «життя». Думка та мова — це «прояви дійсного життя», реальності, але як частини свідомості, бо «не існує реальності як такої, яку свідомість відвідує і яку обробляє. Реальність завжди дається разом із свідомістю, яке осмислює її» [227, 779]. Подібно до того, як діалектично єдині мова і свідомість, діалектично єдині, а не співвідпорядковані, свідомість і реальність, що існують не власне, а лише в світовідчуттях людини, людського колективу, людства, які виражаються в мові індивіду, нації, мовного союзу і є, своєю чергою, ступенями сходження до єдиної людської мови у планетарному та космічному розумінні.

У наведених у цьому розділі ілюстраціях мовних відмінностей так чи інакше проглядаються і подібності, які не просто є зворотною стороною

відмінностей, а необхідно припускають ці відмінності як діалектичну сутність єдності світоустрою та його мовного вираження.

2.3.2. Єдність як організуюча категорія мовних картин світу

Оскільки основний зміст книги зводиться до аналізу відмінних, або контрастивних, чорт у лексичному складі та семантиці мов, що вирівнюються, є необхідним висловити деякі міркування про єдність мов, яка, на наше переконання, є не тільки основою подібностей і відмінностей, а й головною організуючою силою мовного розвитку загалом.

Розгляд кожної конкретної мови та її особливостей на тлі єдності всіх мов - це основний принцип будь-якого зіставлення і в той же час найбільш складний шлях лінгвістичного дослідження. Так, очевидно, влаштовано наше наукове пізнання об'єктів: ми або що-небудь розділяємо, або об'єднуємо, або синтезуємо, або аналізуємо. Робити те й інше одночасно надзвичайно важко практично. Але саме ті лінгвісти, які все ж таки зуміли в конкретних мовних фактах побачити загальні закономірності устрою мови, змогли зокрема знайти відсвіт глобальних і тому єдиних сил, що діють у мовах, залишили помітний слід у науці. І, навпаки, незначними залишаються ті роботи, в яких, хоч і сумлінно, описуються численні приклади спостережень над мовними фактами без уміння осмислити їхнє місце у загальній системі знань про мову та світ.

Теоретичне обґрунтування положення про єдність світопорядку особливо актуальне сьогодні, на початку XXI століття, який провіщає колосальний переворот наукового світорозуміння у всіх областях. В основі цієї революції свідомості - інтеграція, як уже було сказано, наукового, філософського і релігійного знань, зближення різних наукових областей і пошук єдинопочатків, що управляють мікро-і макросвітом, людиною та космосом.

Лінгвістика в цьому відношенні може дати більше, ніж будь-яка інша наука, бо мова - це універсальний і найзагадковіший людський дар, що об'єднує і одночасно роз'єднує людей, що розвиває і в той же час сковує людську свідомість. В основі всього цього - єдині і поки до кінця не ясні закони вселюдського мовного дару і його породження - мови як складної, багатопланової освіти, яка постає то у вигляді суворої та бездоганної системи, то у вигляді безладної та незграбної брили нагромаджень форм та значень. Усвідомлення цих законів відкриває шлях до усвідомлення самої людини - творця мови та мовного різноманіття. І є всі підстави вважати, що сучасна наука стрімко наближається до цих відкриттів і навіть підходить до видимих обріїв. Можливо, тому Р. Якобсон одну зі своїх останніх робіт закінчив пророчими словами про те, що «...лінгвістика знаходиться на порозі виконання свого центрального завдання, яке мудро передбачав Фердинанд де Соссюр: «...знайти ті сили, які постійно та універсально діють у всіх мовах» [198,414].

Ідея про єдність всіх мов світу ґрунтується на прийнятті принаймні трьох аксіом: 1) про єдність реальності та об'єктивної свідомості (свідомості-реальності, у нашому розумінні), які відображені в мовах і дійсною частиною

яких є сама мова; 2) про єдність ментально-психологічних законів пізнання світу, які лежать в основі лінгвістичних універсалій та визначають найважливіші мовні закони та категорії; 3) про єдність мовної здібності як загальний людський дар, що має генетико-біологічну природу. Виділені три аксіоми єдності не мають видимих кордонів і видаються взаємоперехідними втіленнями єдності вищої порядку - космічної єдності на ноосферичному метарівні. Цей останній по відношенню до мов та їх лексико-семантичних систем виступає, згідно В.В. Налимову, як якогось непідвладного нам, спонтанно діючого і тому таємничого семантичного тригера [ПО, 105].

Концепція єдності всього земного, в основі якого лежить єдність Космосу, не є новою. Формування цієї концепції має тривалу історію з часів давніх цивілізацій. Вчення про єдність Космосу пронизує філософію античності. Для Платона, наприклад, Космос, Всесвіт — «єдина жива істота, що містить у собі всі інші живі істоти, як смертні, і безсмертні» [10, 5]. У час поняття природи, наприклад, у Паскаля, нагадує античне уявлення, але воно незрівнянно глибше. Для Паскаля «весь видимий світ нічим іншим, як непомітна риса на великому лоні природи. Жодна ідея не наближається до неї... Це нескінченна сфера, центр якої скрізь, а коло ніде» [10, 5].

Найбільш послідовно концепція єдності всього сущого та неземного розвивалася у східних філософіях та релігіях, яким відома категорія дао. Дао - це першооснова принципу єдності всього світу, в тому числі і людства, першооснова вищого порозуміння людей. Відомий японський філософ-конфуціанець Іто Дзінсай (1627—1705) писав: «Міті (дао) — це як би дорога, якою слідує спілкування людей між собою. Вона є причина взаємодії всіх речей. Загальне ім'я їй дао» [56,152]. Проникнення в сенс цієї східної категорії надзвичайно корисне і нам, європейським лінгвістам, бо головним засобом досягнення взаєморозуміння людей є мова. І це, очевидно, його найвище призначення.

Як це не дивно, а, найімовірніше, у цьому є своя закономірність, сучасні наукові обґрунтування концепції єдності світу виходять не від філософів, теологів і гуманітаріїв, а від фізиків. У ХХ столітті початок цього обґрунтування було покладено А. Ейнштейном, який хотів сформулювати закон, що поєднує всі відомі силові поля в природі. Д. Бом йде далі: «Основною і фундаментальною рисою космології Бома є твердження про те, що реальність єдина, що вона є неподільною цілісністю, що лежить в основі всього Всесвіту, в основі матерії і свідомості ...» [230,124]. Ці пошуки не припиняються, а посилюються в сучасних дослідженнях фізиків. Показовою, у цьому відношенні, наприклад, є монографія відомого англійського фізика-теоретика Пола Девіса «Суперсила», в назві якої прихована головна ідея дослідження. Суперсила, за Девісом, — це щось більше, ніж просто творче начало. У ній матерія, простір-час і взаємодія злиті в граничне гармонійне ціле, що породжує таку єдність Всесвіту, яку раніше ніхто не передбачав» [62,10-11]. Але, мабуть, найзначніший внесок у затвердження концепції єдності

людства, Космосу і Всесвіту належить видатному, вітчизняному вченому та мислителю В.І. Вернадському, який ідею фізичної цілісності Природи та людського розуму пов'язав з перспективами соціальних змін. Багато його положень дуже перегукуються з думками Ст. Гумбольдта. І в цьому є свій необхідний зв'язок. Характерними у цьому відношенні є міркування В.І. Вернадського про майбутній єдиний державний устрій, про що мріяв Гумбольдт і про що він писав з таким же оптимізмом вченого-романтика, яким мав і наш сучасник: «Ідея про єдине державне об'єднання всього людства... стає поки що тільки реальним ідеалом, у можливості якого не можна сумніватися. Ясно, що створення такої єдності є необхідною умовою організованості ноосфери, і до неї людство неминуче прийде» [35, 82].

Справжнє усвідомлення подібних суджень - шлях до зміни парадигми світосприйняття, до відкриття «нового образу світу», який постає як єдність матерії та свідомості, маси та енергії, матеріального та ідеального. «Варто б вдуматися» - пише відомий нейрофізіолог Н.П. Бехтерева, — у новий образ світу, який нам показала сучасна фізика: кожен електрон (де б він не знаходився!) завжди має дві іпостасі. Він водночас і частка, і хвиля. Водночас і маса, і енергія. Світ такий. Незважаючи на те, що це уявлення суперечить побутовому здоровому глузду. А закони природи єдині (курсив наш.-В. М.). Їм підпорядкований і світ речовий (наш мозок), і світ ідеальний (наша думка). У тих електронів, що у мозку, теж дві іпостасі» [18, 12; 121]. Не буде, очевидно, помилкою перенесення цього становища і на мову, де найважливіші його «електрони» — слова — також мають дві іпостасі: масу та енергію, матерію та енергетичну хвилю, яку випромінює його семантика.

Дещо в іншому зв'язку Г. Гадамер зауважив: «Є... діалектика слова, що наділяє всяке слово внутрішнім, що ніби множить його вимір: всяке слово виринається, наче з якогось осередку, і пов'язане з цілим, завдяки якому воно взагалі є словом». [45, 529]. Сила «розумного виміру слова» - це довжина і міць його енергетичної хвилі, яку ми відчуваємо, але її народження може прориватися крізь товщі століть. Насамперед це стосується сакральних слів, які є у кожного народу. Подібно до того, як стара намолена, а значить енергетично збагачена поколіннями, ікона може мати чудодійні властивості, сакральні тексти (молитви, заклинання) теж мають потужну магічну силу і своє особливе енергетичне поле, що, до речі, фіксується сучасними фізичними приладами. Про ці особливості слова набагато краще, ніж ми, знали предки. Вважалося, що слово (особливо сказане, сказане) має приховану магію. У деяких стародавніх культурах учням навіть не дозволялося викладати про якісь події в точних словах через побоювання, щоб сили, пов'язані з цією подією, не були ще раз залучені [21, 8].

Особливий енергетичний заряд несуть також слова з міфологічною та символічною семантикою. Саме вони найчастіше складають матеріал народної та професійної художньої творчості, отримуючи від нього додаткову збагачену енергетику. Пошлемося у зв'язку з цим на глибоке та цікаве

дослідження київського мовознавця Н.В. Слухай (Молотаєвої), присвячене реконструкції образно-міфопоетичної картини світу у творчості М. Лермонтова та Т. Шевченка [153]. Сила впливу поетичного слова майстрів такого рівня багато в чому пояснюється і тим, що їх образні концепти не просто перегукуються з міфологемами сакральної історії своїх народів, а є їх поетичним продовженням, але в іншому, ближчому для нас вимірі.

Архетипний генофонд національно-мовних культур – поняття відносне. Певний тимчасовий простір, що відчутно утримує вихідне для даної нації та сучасне уявлення про світ, дозволяє відмежувати одну національну культуру від іншої, спираючись при цьому на особливості мовної, міфологічної, релігійної тощо концептуалізації. Ці межі, хоч і є хиткими з наукової точки зору, є досить сильним чинником єдності соціумів не тільки в межах побудованих цивілізацій і створених духовних світів. Так само, як піфагорійці бачили основу всіх речей у тих числах і постатях, закони яких вони досліджували за допомогою математики, кожен народ має свої основи світорозуміння, свої закони свідомості-буття, яким він підпорядковується. Тому для нас здається дивним, що японці, остерігаючи житло від своїх лісовиків, вішають штори з циновки прямо на двері. За нашими уявленнями, лісовики прямо ніколи не йдуть, а вибирають «лукавий» (пор. ін. рус. лукав 'звивистий, хитрий, підступний') шлях. А наш страх чорної кішки не розуміють американці, які малюють їх на вітальних листівках з побажанням «Good Luck», тому що у них black cat — це удача, несподіване везіння.

Поглиблення тимчасових кордонів дослідження мов виявляє їх генетичне зближення і дозволяє зазирнути в окремі семантичні простори наших предків і побачити їх концептуальні моделі, які набагато чіткіше, ніж сучасні, демонструють єдність мовного континууму і не тільки певних груп і сімей мови ків. У цьому плані важко переоцінити капітальний працю Т.В. Гамкрелідзе та Вяч. Нд. Іванова «Індоевропейці та їхні мови», друга частина якого є єдиним у своєму роді семантичний словник загальноіндоевропейської мови, що відображає типологічну верифікацію реконструкції європейської протокультури; див: [54]. Дослідження такого масштабу індоевропейської протокультури важливе ще й у зв'язку з існуючою думкою про те, що характер саме індоевропейського кореня багато в чому визначався міркуваннями сакральності; саме індоевропейська прामова розглядалася як творіння Логоса, який мислився посередником у спілкуванні з Божеством (докладніше про це див: [98, 7]).

У цей ряд слід поставити і останні дослідження А.С. Мельника, в яких він висунув гіпотезу (і в загальних рисах обґрунтував її на матеріалі всіх основних сімей, макросімей та ареальних спільнот мов світу) про споконвічну спорідненість усіх мов світу: їх походження від єдиної спільної для них прамови [105,199]. Істотно при цьому, що виявлений дослідником в обстежених мовах той самий етимологічний комплекс не тільки складається із загальних звукових поєднань, а й у різних випадках висловлює єдине

семантичне коло, єдине для наших предків концептуальне поле свідомості. Це відкриття є прямим підтвердженням ідеї про єдність когнітивно-семантичної сфери як організуючої сили мовного різноманіття та цілісності.

Висновок: виконуючи завдання з перекладницької практики, я більш точно почала розуміти схожості та відмінності перекладу між українською та польською мовами. Визначати граматичні трансформації та їх типи.